

DET HELLIGE STED - i keltisk tradisjon og stedsforståelse

av Harald Olsen

Dette foredraget ble holdt på et seminar i regi av prosjektet "Genius Loci" i Søgne, og er lagt ut på nettstedet keltiskfromhet.no. Det er ikke tidligere publisert.

Den keltiske impuls

Dette foredraget kommer til å handle om hellige steder. Hvis et sted er noe mer enn dets topografiske og fysiske komponenter, og hvis stedets historie er viktig, så er også hellige steder viktige. For det menneskebeboede landskap er i sin opprinnelse et hellig landskap.

Denne hovedoppfatning ligger til grunn for det som skal redegjøres for i det følgende. Her vil "det hellige sted" være hovedtema. Eksempler og konkretiseringer er hentet fra stedsforståelsen i en kultur som var tvers igjennom religiøs, og bærer av en sterk og særegen spiritualitet. Og stedsforståelsen ble naturlig nok preget av dette.

De keltiske områdene rundt Irskesjøen – Irland, Wales, Vest- og Nord-Skotland og de skotske øyene – var i perioden 500 – 900 e.Kr. kjerneområde for en kultur og en åndstradisjon som hørte til de mest vitale og betydningsfulle i kristenheten. Fra disse områdene spredte det seg sterke og viktige åndsimpulser, ikke bare til det nordlige Atlanterhavsområdet, men også til store deler av det europeiske kontinent. Impulsene ble båret av sjøfarende asketer i sine åpne skinnbåter og vandrende pilegrimsmunker. Over 200 klostre ble etablert på kontinentet etter irsk/keltisk klosterregel og som resultat av disse vandrermunkenes virksomhet.

Både i kjerneområdene i vest, og på de steder der denne keltiske impulsen ble spredd, blomstret en kultur og en spiritualitet hvis vitalitet og aktualitet fremdeles overrasker og engasjerer. Den uttrykte seg i helgenlegender og fromshetstradisjoner, poesi og litteratur, musikk og liturgi, arkitektur, kalligrafi, illustrasjons- og billedkunst, atferdsformer og ikke minst en visdom om mennesket og skaperverket som i sin skjønnhet og uttrykksstyrke fremdeles taler direkte til menneskers hjerter.

Kristen keltisk spiritualitet var preget av en utpreget holistisk virkelighetsoppfatning, med en skapelsesforståelse som bl.a. kom til uttrykk i en sterk naturbevissthet og en velutviklet naturfølsomhet. Dette nedfelte seg i sin tur i en særegen stedsbevissthet og stedsforståelse. Men før vi går nærmere inn på dette, skal vi innledningsvis vurdere temaet "hellig sted" noe mer generelt og i et større tidsperspektiv.

Hellige steder

For mennesker som lever innenfor en religiøs virkelighetsforståelse er det naturlig å holde visse steder hellige. Ikke først og fremst på grunn av disse stedenes egenskaper og karakteristika, men fordi de viser eller uttrykker noe mer enn stedet selv. De er det religionshistorikeren Mircea Ieade kaller hierofanier – manifestasjoner av det hellige.

For det religiøse menneske har det hellige fra tidenes morgen vært ensbetydende med kraft og realitet. Det hellige er mettet med væren. Hellig kraft innebar realitet, evighet og potens på en gang. Motsetningen mellom hellig og profant var ofte ensbetydende med motsetningen mellom reelt og irreelt. Og det religiøse menneske ønsket å leve i et reelt univers, dvs. i et hellig univers.

Ut fra et slikt behov ble det følgelig også viktig å sette grenser mellom det som var hellig, og det som ikke var det. Det religiøse menneske levde i et ikke homogent rom, et rom der det var brudd, grenser og overganger mellom det hellige, kraftfulle og virkelige rom, og alt det øvrige – det amorfe, formløse og uvirkelige.

Eliade kaller denne opplevelsen av rommet som ikke homogent for en uopplevelse, en primær religiøs opplevelse, som går forut for all annen refleksjon om verden og tilværelsen. Først når dette bruddet oppleves, blir forestillingen om en verdenstilblivelse – en verdensgrunnleggelse – mulig. Først da får opplevelsen og forestillingen om et fast punkt – en sentralakse eller et sentrum – mening, og blir utgangspunkt for all annen orientering i tilværelsen.

Når dette bruddet oppleves, gjennom åpenbaringen av det hellige, blir verden konstituert. Ved hierofanien – manifestasjonen av det hellige – blir det avslørt et fast punkt, et sentrum i det grenseløse, homogene rom. Og det religiøse menneske ønsker alltid å slå seg ned i dette verdens sentrum.

Denne opplevelsen av diskontinuitet, av brudd og grense mellom det hellige og det profane, er ført videre og markert på de fleste hellige steder og hellige rom i menneskets religiøse historie. Trappeoppgangen, terskelen og døråpningen til en moderne kirke er fremdeles en slik markering av grense og overgang. Slike terskler har hatt sine voktere, og overgangen har hatt sine ritualer.

Det hellige sted representerer også en åpning til en annen verden, en dør til guddommen selv og til den guddommelige tilværelse. Det er på det hellige sted at den profane verden kan transcenderes eller overskrides. Her er overgangspunktet fra den ene værensart til den andre, åpningen mellom jord og himmel.

Mennesket velger ikke det hellige sted fritt. Det leter etter det, og finner det som regel ved spesielle tegn og overnaturlige begivenheter. Det hellige sted blir åpenbart for mennesket. Men når det først er åpenbart, fortsetter mennesket å bygge det hellige sted og det hellige rom, ved ritualer som reproducerer guddommens handling. Det hellige sted tas i besittelse gjennom en innvielse som er en gjentakelse av kosmogenien – den opprinnelige skapelseshandling.

Axis mundi

Det aller viktigste hellige sted er det Eliade kaller axis mundi – verdens sentrum, verdensaksen eller verdenssøylen. Det kan være et fjell, et tre eller en menneskelaget søyle. Axis mundi representerer en åpning og forbindelse mellom de tre kosmiske plan: jord, himmel og underverden. Dens basis er forankret i underverdenen, og den bærer og forbinder jord og himmel. Axis mundi representerer bruddet i rommets homogenitet, et brudd som symboliseres med åpningen mellom de kosmiske plan. Den er verdens sentrum, og fra og omkring dette sentrum utbrer menneskets verden seg.

En slik axis mundi-forestilling kan så utbygges og forsterkes med templer, helligdommer og hellige byer. Men axis mundi kunne også – i de mest opprinnelige samfunn og kulturer – være noe så enkelt som en menneskelaget søyle, som man tok med seg under vandringer. Mange av de første axis mundi-helligdommene hadde navn som betyr ”forbindelsen mellom himmel og jord” eller tilsvarende.

Himmelske arketyper

Det religiøse menneske har alltid ønsket å leve i den sanne og virkelige verden. Derfor har det også behov for å leve på eller i nærheten av det hellige sted. I utviklingen av det hellige sted var helligdommen, i likhet med den menneskelige bolig, en imago mundi – en etterligning og avbildning av den omgivende verden. Men i de store orientalske sivilisasjonssentra, som i

Mesopotamia, Egypt, India og Palestina, ble helligdommen og tempelet etter hvert også noe mer. Det ble en etterligning og avbildning av et overjordisk forbilde, en himmelsk arketyt. Tempelets kosmologiske struktur gir det en ny religiøs betydning: som guddommens bolig helliger tempelet den omgivende verden, stadig og på nytt. Verden blir rensset gjennom tempelets hellighet. Ved at tempelets modell, endog arkitektonisk og bygningsmessig, befant seg i himmelen, hadde tempelet også del i himmelens hellighet.

Av denne grunn var helligdommen også i en viss forstand uangripelig. Riktignok kunne både tempelet og den hellige by ødelegges av menneskene. Men modellen var uforgjengelig, for den var utenfor tiden.

Den kristne basilika og katedralen tar opp og viderefører hele denne symbolismen. På den ene side er kirken en etterligning av det himmelske Jerusalem, på den annen side representerer den både paradiset og den himmelske verden. Men også det hellige byggverks kosmologiske struktur lever videre i kristenheten, og framtrer tydeligst i den bysantinske kirke: Den indre kirkes fire deler symboliserer de fire verdenshjørner. Kirkens indre er verdensaltet. Alteret er paradiset, midten av kirkebygningen er jorden.

”Sted preger folk – folk preger sted”

Vektleggingen av de to sider i dette dialektiske forholdet varierer mellom fag og disipliner, og har også variert over tid innen de enkelt fag. Det gjelder også i forståelsen av de hellige steder. Religionsviteren Jonathan Smith er en av de som vektlegger menneskets aktive, skapende rolle i konstitueringen av de hellige steder.

Ved at mennesket knytter erindring og historie til et bestemt sted, gis dette stedet mening og spesiell identitet. Dette skjer som regel gjennom et særskilt rituale, en vigsling eller helliggjøring, som ikke minst trekker grensene mellom det hellige og det profane. Ved på denne måten å skape hellige steder orienterer mennesket sitt eget rom og sine egne omgivelser slik at menneskets eget liv får retning og mening. Og så begynner rommene og stedene å forme menneskene som bebor dem.

Smith påpeker at i den kristne tradisjon får det hellige sted betydning først fra 300-tallet av. Det er keiser Konstantin som er hovedinnovatøren i dette, ved å gjøre Jerusalem til hellig by, og ved å reise et nytt religiøst senter for kristenheten i Konstantinopel. Før 300-tallet er den kristne gudsyndyrkelse i liten grad fokusert på de historiske begivenheter, og stedene er derfor uviktige. Fra 300-tallet av blir de historiske hendelser, og dermed også stedene, viktige. I første omgang gjelder dette Jerusalem og de øvrige bibelske steder. Etter hvert gjelder det også andre steder av betydning i kirkens historie.

Det at stedene blir viktige innebærer også at det å oppsøke dem blir viktig. Valfarten eller pilegrimsvandringen oppstår derfor også som fenomen i kristen tradisjon på 300-tallet. Og på samme tid får relikviene eller de hellige gjenstander betydning.

1. generasjon av hellige steder i den kristne tradisjon er altså de som er knyttet til de bibelske fortellinger. De er ufravikelig knyttet til historie og hellig biografi, og her måtte locus stemme nøyaktig over ens med beretningenes topos – eller den romlige/landskapsmessige identifikasjon. I dette lå det et brudd med det jødiske utgangspunkt, som ikke på samme måte var stedlig bundet og orientert. Jødernes tempel kunne legges hvor som helst, hvor det var hensiktsmessig. Men den hellige grav (Kristi grav) kunne bare ligge ett sted.

Dette forhold fikk også betydning for utviklingen av den kristne liturgi og de kristne ritualer. 300-tallets liturgi var en stasjonsliturgi – knyttet direkte til de hellige steder og stasjonene i de

bibelske fortellinger. De eldste kristne ritualer var primært en helligholdelse av det historiske og det topografiske. Men etter hvert skjer det en frigjøring fra denne stedlige bundethet, i tråd med kristendommens utbredelse vestover og nordover. Nye hellige steder oppstår, i første omgang i Palestina og Midt-Østen for øvrig, etter hvert også videre i Nord-Afrika og Europa. Steder som først og fremst er knyttet til hellige menneskers liv og død. I denne prosessen skjer det et nytt brudd med det jødiske utgangspunkt, idet menneskers graver blir hellige steder. Det var utenkelig i jødedommen (og for øvrig også i islam) som var så sterkt preget av forestillinger om renhet og urenhet.

I denne prosessen skjer det også viktige endringer i både tenkemåte, ritualer og liturgi. Tyngdepunktet forskyves fra romdimensjonen til tidsdimensjonen. Det skjer først i Jerusalem, der de hellige steder etter hvert blir så mange at man – for å få orden – måtte legge inn en rekkefølge, og dermed en tidsdimensjon, i gjentakelsen og gjenopplevelsen av de bibelske begivenheter. Og den forsterkes av framveksten av nye hellige steder.

Ritualer og liturgi på de nye helligstedene var i første omgang i vesentlig grad preget av en gjentakelse og kopiering av stasjonsliturgien fra Jerusalem. Og tidsdimensjonen i denne gjorde at den faktisk kunne overføres til andre steder med en viss mening, gjennom en form for kopiering og gjentakelse av de bibelske begivenheter.

Men ved at de nye helligstedene i økende grad knyttes til den tiltagende helgendyrkelsen, svekkes den opprinnelige stedbundetheten til det hellige land ytterligere, til fordel for en ny stedstilknytning, og en sterkere betoning av tidsdimensjonen. Denne betoningen uttrykker seg bl.a. i framveksten av kirkeåret som en felles, syklisk og stedsuavhengig struktur for ritualer og liturgi i hele kristenheten.

Så langt Jonathan Smith. Og dermed er vi også kronologisk sett omtrent der hvor vårt hovedobjekt framtrer på den historiske arena – lengst vekk fra Jerusalem, i Europas nordvestligste hjørne.

Mangfold av helligsteder

Oppsummerende kan det sies at på dette tidspunkt forekommer det et mangfold av hellige steder innenfor kristenheten, et mangfold hvor det nok gjør seg gjeldende et betydnings- og viktighets-hierarki. Viktigst er de bibelske steder i det hellige land. Dernest følger særlig hellige steder som kirken har utpekt i den nye kristne verden for øvrig. Og nederst følger lokale og ofte uoffisielle helligsteder, sprunget ut av den folkelige gudstro og helgendyrkelse.

Det kan være martyrs og andre helgeners graver, oppbevaringssteder for spesielt viktige relikvier, og steder for åpenbaringer (for eksempel av Jomfru Maria), mirakler og andre viktige religiøse begivenheter. Og stedets hellighet understrekes og markeres gjennom spesielle vigslingsritualer.

Oftest ser en at stedets hellighet akkumuleres over tid. Et hellig sted kan være et kloster, etablert på grunnlag av en åpenbaring eller et mirakel på stedet, eller ved at klosterstifteren var en helgen og hans eller hennes grav og kloster ble et hellig sted. Gjennom klosterets historie kan så stedets hellighet akkumuleres. Ved nye eksempler på åpenbaringer eller underfullt gudsnærvær, at nye helgener hadde sitt virke og ble gravlagt der, og ved hjelp av relikvier.

I dette mangfold av hellige steder er det også noen sammenbindende fellesskapsstrukturer, i tillegg til den rent lokale stedsforankring. Det liturgiske kirkeåret er en slik struktur. Her forenes de opprinnelige, historiske og bibelske begivenheter knyttet til de hellige steder i det hellige land med andre begivenheter og personer i kirkens liv og historie med lokal stedsforank-

ring, i ett felles system av tilbedelse og helligholdelse. En gradvis voksende praksis med pilegrimsvandring og valfarter til de hellige steder bidrar også til å utvikle sammenbindende fellesskapsstrukturer i dette mangfoldet. I tillegg til den konkrete, fysiske pilegrimsvandringen vandrer den kristne pilegrim også i et åndelig landskap, i en åndelig geografi. Han opplever seg selv som del av et stort, tidløst fellesskap av vandrere, som er på vei mot Guds endelige, hellige sted. Men veien dit går gjennom tiden, og går innom alle de mindre og lokale hellige steder, som hjelper pilegrimen å holde seg på veien til målet.

Den kristne tenkning om det hellige sted er også preget av en viss dobbelthet. På den ene side oppleves hele skaperverket som hellig, fordi Gud – gjennom Kristus og inkarnasjonen – har gjort seg til en del av det. Denne oppfatning ser bort fra spesielle hellige steder, idet alle steder og hele skaperverket er hellig. På den annen side oppleves noe steder likevel som spesielt hellige, og aksepteres som steder som atskiller seg fra det øvrige skaperverk. Hit knyttes det også spesielle ritualer for helligholdelse og gudsdyrkelse.

På denne bakgrunn vil vi nå gå inn i den keltisk-kristne tradisjonen og stedsforståelsen.

Keltisk stedsforståelse

De keltiske kjerneområder i vest ble tidlig kristnet. Med utgangspunkt i de romerske bykolonier på de britiske øyer skjedde dette allerede fra 200-tallet av. I tillegg har det også vært sterke kristne impulser via det sørlige Gallia (nå Frankrike), og sannsynligvis også direkte fra urkristendommens kjerneområder – via direkte handelsruter til eksporthavnene i det indre Middelhav. Dagens keltiske patrioter vektlegger særlig den siste.

Den kristendomsform og spiritualitet som utviklet seg i de keltiske områdene hadde noen tydelige særtrekk. Et av disse var dens forhold til den førkristne religion og kultur. Det at den kristne kirkes historie i disse områdene nesten helt mangler martyrer, forteller om en annen grunninnstilling til den eksisterende kulturen enn den konfrontasjonslinje kirken valgte i andre deler av Europa. I en grad som er uvanlig andre steder tas førkristne skikker, forestillinger og uttrykksformer opp og integreres i den nye kristne tro, slik at denne også tar tydelig preg av det.

Klostrene blir den nye tids lærdomssentra, som etter hvert erstatter de gamle, førkristne preste- eller druide-skolene. Klostrene vier også førkristen kunnskap og ferdighet betydelig oppmerksomhet og respekt, og klostrene blir den viktigste årsak til at disse tradisjonene tas vare på. Når dette kunne skje, har det nok sin grunn i at en viktig førkristen samfunnsinstitusjon stilte seg positiv til den nye troen. Mens druidene – presteskapet – stort sett avviste kristendommen, var den såkalte filid-institusjonen mer positiv og imøtekommende. Filid var det førkristne keltiske samfunnets seere og bærere av kelternes store og rike visdomstradisjon, som ble tradert muntlig og ikke hadde nedfelt seg i skriftlige kilder. De hadde kunnskaper og ferdigheter innenfor både jus, historie og litteratur. På grunn av sin åpenhet og imøtekomenhet overfor den nye tro, ble denne kunnskaps- og kulturinstitusjonen integrert i den nye kirken, og mange av dens tradisjoner og uttrykksformer ble ”omdøpt” eller kristnet. Innenfor lovgivning, myte- og historietrading, opplæring, kunnskapsformidling og ikke minst i de kunstneriske uttrykksformene preges utviklingen mer av kontinuitet enn brudd.

Filid-institusjonen ble integrert i klosterstrukturen. En filid kunne fortsette å fungere som en slags kulturarbeider, tilknyttet et kloster uten nødvendigvis å være underlagt klosterdisiplin. De beholdt sine privilegier og sin immunitet og kunne fortsatt reise fritt omkring. Den kristne filid-institusjonen blir på mange måter selve symbolet på den spesielle keltiske kristendomsformen, dens stedegenhet og rotfeste i lokal kultur, det som med et moderne ord kalles kon-

tekstualisering. Dette kommer ikke minst til uttrykk i forhold til de hellige steder, som vi skal se etter hvert.

Dens sterke forankring i førkristen keltisk virkelighets- og naturforståelse er nok en av hovedårsakene til at den kristendomsform som vokser fram i disse områdene blir preget av en helt spesiell naturfølsomhet og skapelsesforståelse: Skaperen er til stede i sitt skaperverk – for å gjøre det komplett og fullkomment. Guds nærvær skaper helhet og sammenheng, og gjør alt det skapte på en måte likeverdig med mennesket og noe man må behandle med respekt og ansvarlighet.

Vi finner også i denne tradisjonen noe av den samme dobbelthet som er påpekt tidligere: På den ene side oppleves hele skaperverket som hellig, fordi Gud – gjennom inkarnasjonen – har gjort seg til en del av det. På den annen side oppleves noen steder – likevel – som spesielt hellige.

Det første aspektet kommer ikke minst til uttrykk i den karakteristiske og særpregede keltisk-kristne naturpoesien, skapt i klostre og eneboer-celler på de fjerneste og mest isolerte steder, hvor nærheten til naturen og skaperverket ble opplevd spesielt. Vi tar med et eksempel på denne form for naturpoesi – i form av en gammel bønn – hvor mennesket selv plasseres inn som en del av den store helheten:

En million mirakler

Du Guds Sønn, gjør et mirakel for meg:
forandre mitt hjerte.
Du som med ditt blod frelser menneskeheten,
renvask mitt hjerte.

Det er du som får solen til å skinne
og isen til å glitre.
Du får elvene til å flomme
og laksen til å springe.

Din kyndige hånd får nøttetrete til å blomstre
og kornet til å gyldne.
Din ånd skaper fuglenes sanger
og bienes summing.

Ditt skaperverk
er en million vidunderlige mirakler,
vakre å beskue.
Jeg ber deg kun om ett mirakel til:
gjør min sjel vakker.

På den annen side finner vi – innenfor den samme sjanger og fra de samme tidsperioder – et like sterkt uttrykk for at noen steder oppleves som spesielt hellige, og har en spesiell identitet. I en irsk tekst fra 800-tallet – *Manchín* fra *Líaths* sang – kommer stedets særpreg, og betydning for kontemplasjon og hellige handlinger, tydelig til uttrykk:

Manchín fra Líaths sang

Jeg ønsker, du Sønn av den levende Gud,
fordums og evigheters konge,
å leve i en bortgjemt hytte i villmarken.

En liten blå dam ved siden av,
en klar kulp til å drukne sine synder i,
ved Den Hellige Ånds nåde.

En vakker skog like ved,
rundt den på alle sider,
hvor fugler av alle slag og stemmer
kan vokse opp og finne ly.

Vendt mot sør for å fange solen,
med en liten bekk tvers over plassen,
et sted valgt for sin rike jord,
egnet for alle sorter planter.

Noen få kloke disipler, jeg teller dem,
ydmyke og ivrige etter å tilbe kongen.
Fire trioer, tre kvartetter,
rede til en hvilken som helst oppgave,
to sekstetter i kirken, både i sør og nord.
Seks par, i tillegg til meg selv, gjennom år
i bønn til den konge som beveger solen.

En nydelig kirke, med hvit linduk på alteret,
et sted for himmelens Gud;
levende lys over de hellige skrifter.

Et rom å gå til for måltider og kroppens pleie,
med samtaler uten skryt,
grovheter og onde tanker.
Dette er den husholdning jeg ønsker,
jeg velger den i åpenhet:
velluktende frisk purre,
høner, laks, ørret og bier.

Nok av klær og mat fra vår himmelske konge,
nok tid for bønn til Gud
den allestedsnærværende.

Å leve i to landskaper

Innenfor denne tidlige kristen-keltiske spiritualitet merker man en tydelig følelse av å tilhøre to verdener – denne og den hinsidige, og å leve i to landskaper – det fysiske og det åndelige landskap. Der er nærhet mellom disse verdener og landskaper, men samtidig er det en grense og en overgang mellom dem. Mennesket opplever seg selv som å være i denne grensesonen, både i konkret fysisk og i overført betydning. Og virkelighetsforståelsen er preget av en dyptliggende grensefølelse eller grenseopplevelse.

Den er som regel knyttet til konkrete fysiske steder, hvor de to verdener eller landskaper på en spesiell måte kommer i kontakt med hverandre. Disse fysiske steder fungerer altså på to plan: på det dennesidige, konkrete, fysiske plan – og på et hinsidig, åndelig plan, og del av en større, kosmisk virkelighet. Disse spesielle fysiske steder representerer grensesoner eller overgangssoner mellom disse verdener, og her blir det hinsidige eller den andre verden på en spesiell måte tilgjengelig for menneskelig erfaring og innsikt. Mennesket opplever seg som å leve på kanten eller ved grensen, der spesielle steder gir adgang til den hinsidige verden. Disse stedene oppleves på en spesiell måte som hellige.

Billed- og symbolbruken for å beskrive denne grenseopplevelsen varierer. Den beskrives noen ganger som et slør eller en slags hinne eller membran, som er spesiell tynn og gjennomsiktig på de hellige steder. Presten George MacLeod, mannen som i 1930-årene startet gjenoppbyggingen av klosteret på Iona – den lille klosterøya i Indre Hebridene, som på 500-700-tallet var et av de viktigste spredningssentra for keltisk spiritualitet – opplevde det slik at denne lille øya på en spesiell måte var ”et tynt sted”, med en spesiell tynn hinne mellom det dennesidige og den andre verden, mellom tid og evighet.

Det hellige sted var altså stedet hvor grensen mellom de to verdener var overskridbar, eller hvor der var en direkte åpning mellom dem. Og det var først og fremst her at den andre verden hadde en innvirkning på den dennesidige.

I noen tilfeller var det snakk om konkrete grenseoverskridelser, hvor mennesker – gjennom disse spesielle stedene – foretok ferder eller reiser i den andre verden, og svært ofte kom tilbake med ny innsikt og nye ferdigheter. Som for eksempel den lokale sekkepipeblåseren i Dunmore i det irske landskapet Galway, som opprinnelig bare fikk til én tone, men som etter en ferd i underverdenen kom tilbake som Irlands beste sekkepipeblåser. Dette var myter og forestillinger med førkristent opphav, men som holdt seg lenge innenfor en kristen forståelsesramme.

Denne grenseopplevelsen kunne imidlertid også være knyttet til det ukjente, fremmedartede og truende – men som noen ikke desto mindre oppsøkte, for å la seg utfordre i sin tro. Inspirert av de såkalte ørkenfedrene, eremitter og eneboere som fra 200-tallet av dro ut i den egyptiske og syriske ørken, dro keltiske munk ut i sin nordlige ”ørken”, ut på åpent hav i åpne skinnbåter, og langs landeveien til de fjerneste og mest uveisomme og isolerte utposter. For å søke stillhet og kontemplasjon. Men også – som ørkenfedrene, og Mesteren selv – for å oppsøke utfordringen og fristelsen i grenselandet til den andre verden. Der man kunne risikere å bli konfrontert med både himmel og underverden, både Gud og djevel. Noen av disse spesielle troshelter oppsøkte egentlig stedet for sin egen oppstandelse, og ble der i kontemplasjon, bot, bønn og påvente av sin egen død og oppstandelse. Med sitt liv og sine reiser ut i det ukjente og til de spesielle steder opprettholdt og styrket de forestillingen om menneskelivet som en tilværelse i grenseland.

Kultkontinuitet

Ser en så nærmere på hva som var hellige steder i de keltiske områder i tidlig kristen tid, viser det seg at en meget stor andel av disse har sitt opphav tilbake i førkristen tid. Det som kalles kultkontinuitet – dvs. at religiøs kult og religiøse handlinger fortsetter på et bestemt sted, tvers igjennom et trosskifte – var med andre ord meget utbredt i de keltiske områder. Det som var et førkristent kultsted ble kristianisert, døpt eller vigslet til et sted for kristen gudsdyrkelse.

En rekke forhold har nok spilt inn her. I et klan-samfunn som det keltiske, med stor vekt på familie, slekt og klan – og fravær av en sterk sentralmakt, var de geografiske steder som var

knyttet til denne sosiale strukturen spesielt viktige. Det gjaldt særlig slektens gravsteder og kultsteder, som til dels også var identiske. Eiendomsforholdene til jorden, og ikke minst til slektens hellige steder, var grunnleggende.

For den nye troens representanter var det nok maktpåliggende å sørge for en kultkontinuitet på det som var slektens og klanens viktigste steder. Og for befolkningen, og dens stillingtagen til den nye tro, var det nok også avgjørende at det nye ble knyttet til det som fra før var klanens viktigste steder.

Det var her snakk om en stedskontinuitet som delvis var knyttet til selve kulten eller gudsdyrkingen. Og den resulterte i at gamle førkristne kultsteder ble åsteder for kristne kirker. Men det var også stedskontinuitet i en videre forstand. Der er mange eksempler på det vi kan kalle en visdoms- eller lærdomskontinuitet: På de gamle sentrene for lærdom og kunnskap – druide- og filidskolene – ble det anlagt klostre. Og klostrene tok vare på mye gammel førkristen kunnskap og visdom, og var faktisk hovedårsaken til at noe ble bevart for ettertiden. Flere av de første keltiske helgener var opplært av filid og druider, og videreførte deres innsikt og ferdigheter.

Denne kultkontinuiteten hadde også sine unntak. Der er noen eksempler på steder som var så sterkt assosiert med sider ved den førkristne kult som var uforenlig med kristen tro (som for eksempel visse former for offerhandlinger), at kristianisering eller vigsling ikke var mulig.

Naturlige helligsteder

Mange av de eldste hellige steder er knyttet til naturfenomener og naturformasjoner, hvilket tyder på at de går helt tilbake til førkristen keltisk naturreligion. De eldste førkristne helligsteder var uten bygninger. Bygninger kom senere, under romersk påvirkning. Hensikten med bygninger var delvis en form for beskyttelse mot naturen, delvis et behov etter hvert for å markere grensen mellom det hellige og det profane, og delvis et ønske om å utvikle stedet som helligsted, gjennom oppbevaring av hellige gjenstander, kunstnerisk utsmykning osv.

De naturbestemte hellige steder kunne være fjelltopper og høydedrag. Der er rikelig med både bibelske og lokale førkristne forbilder og inspirasjonskilder til å velge ut fjelltopper som hellige. På fjelltopper var det spesielt nærliggende og naturlig å oppleve grensen, terskelen eller overgangen mellom jord og himmel. Den irske nasjonalhelgenen St.Patrick (ca.390-461) hadde en spesiell forkjærlighet for fjelltopper, og for bønn og gudstjenester der. Han mente at han ble oppsøkt av engler på slike steder, og engler er i det hele tatt sentrale i legendematerialet knyttet til hellige fjelltopper. Vi finner dette bl.a. på den lille klosterøya Iona, og helgenlegendene knyttet til klosterstifteren St.Columba (521-597) der. En fjelltopp, med tradisjoner knyttet til St.Patrick, hører fremdeles til Irlands viktigste, men også mest krevende og strevsomme, pilegrimsmål.

De hellige natursteder kunne være øyer. Øyer representerte en atskilthet og isolasjon som i noen tilfeller var et poeng ved valg av hellig sted. Noen slike steder, som den berømte klosterøya Skellig Michael utenfor den irske vestkysten var en kombinasjon av øy og fjell, og representerte en ekstrem form for utilgjengelighet som til fulle virkeliggjorde den nordiske ”ørken”. I noen tilfeller søkte man en mellomting, eller en form for periodisk atskilthet, og tidevannsøyer var da løsningen. Som for eksempel klosterøyene Lindisfarne utenfor den engelske østkysten, og Mont St.Michel i Bretagne.

Mange av de viktigste hellige steder var knyttet til vannkilder. Vannet er livgivende, og vannkildene har fra de eldste tider av vært forbundet med religiøs kult. Forventningene om renselse, fruktbarhet og lykke var knyttet til hellige kilder, både i førkristen og i kristen tid. Og også

her lå det en ekstra inspirasjonskilde i de mange bibelske forbilder, og at kilden er et av de eldste og viktigste kristne symboler. Kristne helgener knyttes tidlig til de hellige kilder, og de blir utgangspunkt for både kirke- og klosteretableringer. Der er mange eksempler på at helgener, for eksempel St.Columba, rensset vannet i kilder gjennom en spesiell vigslingshandling.

I førkristen tid var kilder og brønner på en spesiell måte åpninger til underverdenen, og disse stedenes hellighet ble økt gjennom verdifulle offergaver, som oftest metalliske gjenstander som mynter og våpen – bl.a. våpen erobret i kamp. I både førkristen og kristen tid ble kildene også forbundet med visdom og kunstnerisk inspirasjon og ferdighet. Og i mange tilfeller lå der en kultkontinuitet i dette at hellige kilder, viet til førkristne fruktbarhetsgudinner, ble kristianisert og vigset til å benyttes ved kristen dåp.

Endelig må nevnes at svært mange naturgitte hellige steder er knyttet til spesielle trær og grupper av trær. Fenomenet finnes over hele jorden, og også her var det mange bibelske forbilder. Treet var utfra bibelsk billedbruk symbol for både liv (Livets tre) og kunnskap (Kunnskapens tre), og i tråd med urgamle forestillinger var det også forbundet med tanken om en verdensakse – axis mundi. I førkristen keltisk religion fantes det en rekke navngitte, mytiske trær i den andre verdenen.

I denne verden var en rekke tresorter forbundet med spesielle, ofte overnaturlige, egenskaper. I forhold til magisk kraft var tresortene klassifisert i følgende rekkefølge: hagtorn, hassel, hyll, pil, svartor, ask, kristtorn, bjørk, eik, gyvel og furu. Ifølge gammel keltisk folketro var den første kvinne i verden en rogn, og den første mann en svartor. I det keltiske språk er der mange ord som går tilbake til tre- og skogbetegnelser, og hvis betydning har med informasjon, tegn, åpenbaring, kunnskap og visdom å gjøre. I de gamle Irland fantes det til og med et eget, mytisk tre-alfabet der hver av de 25 bokstaver betegnet en tresort. Det ble benyttet ved kultiske anledninger, og var på en spesiell måte bærer av den visdom som en kunne hente fra trærne. En visdom som levde videre i folketroen langt inn i kristen tid, ja helt fram til våre dager.

Trærne hadde funksjoner som grensemarkører, veivisere, beskyttelse osv. Et landskap i det gamle Irland var delt i seks av fem gamle, hellige trær. Epletrær var hellige, og var fredet ved lov. Spesielle handlinger foregikk under spesielle trær, som innvielse og innsettelse, kroning, ekteskapsinngåelse, dikting, rettergang og domsavsigelse, henrettelse og gravlegging – og ikke minst gudsdyrking og religiøse handlinger.

Eikelunden var spesiell viktig i den førkristne keltiske tro. Her var det presteskapet – druidene – utførte sine religiøse handlinger. Det hendte nok at ivrige munk og prester hogg ned eikelunder og andre hellige trær fra førkristen tid. Men vanligere var det at man overtok og videreførte også disse helligstedene. Det startet med at man begynte med å synge, framføre messer og forkynne under de hellige trærne. Derfor ser vi også at mange av de viktigste helgeners navn er knyttet til hellige trær, og gamle kultsteder under trær og i lunder ble overtatt fast til kristen gudstjeneste. Det mest kjente eksempel på slik kultkontinuitet er Kildare – et av Irlands største og mest kjente klostre, stiftet av og viet til Irlands kvinnelige nasjonalhelgen St.Brigid (ca.450-ca.520). Det opprinnelige navnet er Cill dara, og betyr ”kirken i eikelunden”, altså en kirke bygget i en gammel druide-lund. Lignende tradisjoner er også knyttet til St.Columba, som etablerte to av sine mest kjente klostre, Derry og Durrow, i gamle eikelunder.

I førkristen keltisk naturreligion var en slags stedbunden magisk kraft knyttet til disse naturgitte hellige steder. I noen tilfeller var de knyttet til konkrete, navngitte guddommer, eller mer anonyme landskaps- eller naturånder – det vi kan kalle anima loci. I andre tilfeller er forestil-

lingene mer diffuse, men er likevel en bevissthet om at det til bestemte, naturgitte steder er knyttet en spesiell magisk kraft, som i hovedsak er god og av beskyttende karakter.

Naturen som bok

I tillegg til magisk, beskyttende kraft er de hellige steder også forbundet med innsikt og visdom. Naturen er bærer av kunnskap, og bærer svarene på mange av livets og tilværelsens grunnleggende spørsmål. Naturen er som en bok, og det er spesielt på disse hellige steder at den åpner seg.

En god del av denne tankegangen og disse forestillingene overtas og videreføres inn i en kristen trossammenheng. Forestillingen om naturen som bok og visdomskilde videreføres. Naturen blir som en hellig bok ved siden av og som et supplement til de øvrige hellige skrifter. Og representerer, som disse, en åpenbaring av Gud Skaperens visdom og vilje.

Det virker som om den keltiske kristendomsform, med dens vektlegging av skapelsesteologi og dens store naturfølsomhet, i liten grad hadde problemer med å ta opp i seg og kristianisere den gamle naturreligionens hellige steder. Og vi har sett at kristne helgeners navn tidlig knyttes til de gamle naturhelligdommer. Etter hvert blir naturen også noe mer enn bare en åpenbaring av Guds visdom og orden. Naturen og dens gaver blir et konkret uttrykk for Guds velsignelse og nåde. Naturen blir i en viss forstand sakramentalisert, og igjen blir dette på en særlig måte knyttet til de hellige steder.

Vigslingen av de gamle naturhelligdommer til kristen bruk skjedde gjennom spesielle vigslingshandlinger, og det virker av disse som man forutsetter at de gode åndelige krefter som fra gammelt av hadde preget stedet fortsatt skulle gjøre det. En viktig del av vigslingen var å lyse fred over stedet, og verne det mot ufred.

Menneskeskapte helligsteder

Over tid skjer det en utvikling av de opprinnelige naturhelligdommene som hellige steder. Det første som skjer er en type markering eller merking av stedet som spesielt. Det skjer for eksempel ved å reise steiner. Dette begynner allerede tidlig i førkristen tid. Det kunne være enkeltsteiner, grupper eller steinsirkler. Den siste formen har sannsynligvis tilknytning til tidlig soltilbedelse.

Kultkontinuiteten på slike steder ser en først av en enkel merking av slike steiner med et kors. Etter hvert utvikles utsmykningen med kristne symboler, og de enkle steinene erstattes av steinkors. Disse markerer et hellig sted, og et sted for gudstjeneste. For det var nemlig slik at de første kristne messer ble feiret utendørs, på gamle helligsteder, og under steiner og steinkors som over tid ble stadig høyere, og etter hvert ble tydelige markører i landskapet. Fra klosterøya Iona sier tradisjonen at selv etter at det var bygget kirke der feiret St.Columba messen ute i friluft. Det var bare nattverdsliturgien som foregikk inne i kirken. Også St.Patrick foretrakk å be sine bønner ute i naturen.

Gudsdyrking i friluft og natur-spiritualitet ble en viktig side ved den kristne keltiske tradisjon, og de mektige høykorsene i stein ble da også denne tradisjonens viktigste symbol. Med sin høyreiste form tar de opp i seg totem- eller axis mundi-karakteren, og med sin rike ornamentelle utsmykning viderefører de også inntrykket av hellig tre.

Enkelte forskere vil også framheve det keltiske høykorset som det fremste symbolet på kontekstualisering og kultkontinuitet. Høykorsets ring eller sirkel er ifølge disse ikke bare å forstå som en rent konstruksjonsmessig forsterkning i forhold til tunge korsarmer, men er også det gamle solsymbolet. Slik integreres et tegn på den gamle førkristne soldyrkelsen i selve det

kristne hovedsymbolet. Jo flere høykors det var på et sted, desto viktigere var helligstedet. På klosterøya Iona var det hele fem høykors. Det forteller om et spesielt hellig og viktig sted. Og høykorset er noe av det som sterkest har gitt steder og landskap preg og identitet i dette keltiske nordvestre hjørne av Europa.

En annen måte å markere et sted på var en avgrensning eller grensemarkering. Det kunne skje ved hjelp av steinsetting eller jordvoll, som regel sirkelformet. Den var sjelden høy eller solid nok til å representere noe fysisk forsvarsverk. Den var nok primært av symbolsk karakter, og i like høy grad myntet på overnaturlige vesener som levende mennesker. Sirkelformen var viktig. Det var det gamle sol- og evighetssymbolet som ble videreført i en kristen virkelighetsforståelse. Det var også et symbol for kosmos. Og ved å avgrense og avmerke et sirkelformet sted skapte man så å si et mikrokosmos i makrokosmos. Man skapte et sted som fungerte på to plan: i den herværende verden, og samtidig i den hinsidige, kosmiske. Og selv om denne symbolske avgrensningen altså ikke representerte noe fysisk forsvarsverk, var det likevel en form for åndelig beskyttelse og et åndelig forsvarsverk.

I denne fysiske avgrensningen og åndelige form for beskyttelse er der en parallell til den gamle keltiske skikken, som enkelte steder levde helt inn på 1900-tallet, som kalles caim. Den består i å slå en usynlig sirkel rundt det man ønsket å beskytte: seg selv, sine nærmeste, et menneske som skulle ut på reise eller på farefullt arbeid, hjem, husdyr, gård osv. Sirkelen ble tegnet i solens retning med høyre hånds pekefinger og utstrakt arm, og ble ledsaget av et bestemt formular.

En utvikling av hellige steder kunne også bestå i menneskeskapte utvidelser og forsterkninger, som for eksempel skapte høyder og fjell-etterligninger. Gravhauger var slike forsterkninger, og var spesielt viktige for et stamme- og klanssamfunn, hvor klanens gravsted var spesielt betydningsfullt som samlingssted og viktig for samhold og identitet.

Neste stadium i utviklingen av de hellige steder var egne bygninger. I kristen tid betydde dette kirker: i første omgang små trekirker, etter hvert større kirker i stein. Det kunne bety eneboer-celler, særlig hvis eneboeren fikk helgenstatus og ble begravd på stedet. Og det betydde klostre. Vi har sett at ofte valgte man gamle førkristne helligsteder som lokaliseringssted for slike bygninger. Følgende rekkefølge i utviklingen av et hellig sted var ganske vanlig:

- Et gammelt førkristent helligsted, viet til en navngitt guddom eller en anonym natur- eller stedsånd, eller også assosiert med en kjent druide eller filid
- overtas av en kristen eneboer.
- Hvis denne får helgenstatus, og særlig hvis han eller hun blir begravd der, økes stedets hellighet og betydning. Og helgenen overtar stedets identitet.
- Til slutt anlegges det et kloster på stedet. Det nyter i første omgang av helgenens renommé, men bidrar etter hvert selv til å utvikle stedet som helligsted, og øke dets betydning. Det skjer gjennom nye helgener som lever og blir begravd her. Og gjennom relikvier, kunstnerisk utsmykning og andre kvaliteter som øker stedets attraktivitet.

De første keltiske klostre besto av en samling individuelle, frittliggende, bikubeformede celler eller hytter. Først i tre, senere i stein. Noen få fellesbygninger, som kirke, spisesal og forskjellige arbeidsbygninger var også først oppført i tre, og etter hvert i stein. Avgrensningen fra omgivelsene i form av en voll var primært av symbolsk art. Etter hvert som klostrene ble større, ble avgrensningen og atskillelsen også tydeligere markert. I ufredstider kunne den bli utvidet til regulært forsvarsverk.

Vigslingen av klosteret som helligsted var å vie det til gudstjeneste, og identifisere og stedfeste dets viktigste funksjoner:

- den hellige kjerne (kilde, tre, helgengrav eller lignende)
- avgrensningen og beskyttelsen (vollen)
- markeringen (høykorset)
- gudstjenestestedet (ved høykorset, etter hvert i kirken)
- skrivestuen (scriptoriet)
- de individuelle celler eller hytter
- og ikke minst: gravstedet.

Dernest besto vigslingen i å lyse fred over stedet. Klosteret skulle være fritt for konflikter og ufred, og skulle gi trygghet og vern. Det var et sted hvor man med sikkerhet kunne oppbevare verdisaker. Og det var et slags åpent fengsel, hvor straffedømte kunne sone under stor grad av frihet.

Innenfor et større klosteranlegg kunne det finnes en sterkere avskjermet kjerne, hvor de munkene eller nonnene som ønsket det kunne leve i større grad av atskilthet og isolasjon. Andre foretrakk å dra ut til fjerne og uframkommelige steder for å oppnå det samme.

Når det gjelder klostrene som bærere av kultkontinuitet har vi tidligere nevnt St. Brigids Kildare som eksempel. I dette tilfellet var kontinuiteten noe mer enn bare en ren stedskontinuitet. For den kristne helgenen St. Brigid overtok en rekke roller og egenskaper som tidligere hadde vært tillagt den førkristne fruktbarhetsgudinnen Brigid, som hadde tilknytning til det samme stedet. Og en rekke rituelle tradisjoner knyttet til dette stedet ble omdøpt, vigslet og ført videre i en genuint kristen forståelsesramme. Det var særlig gamle lys- og ild-ritualer som på denne måten ble gitt et nytt innhold. I det nye kristne klosteret på stedet skulle ilden alltid brenne, som et symbol på Guds nærvær. Ifølge tradisjonen brant ilden i Kildare-klosteret uavbrutt i over tusen år. Og derfor hadde man egne ritualer og bønner både når man dekket ilden til om kvelden, og når man nørte den opp om morgenen. Da ba man slik:

Bønn for å dekke til ilden

Herre, ta vare på ilden,
slik Kristus tar vare på oss alle.

Herre, måtte dens varme
forbli i vår midte,
slik Kristus alltid er iblant oss.

Herre, la den blusse opp
til liv i morgen tidlig,
slik vi skal oppstå
med Kristus til evig liv.

Bønn for å nøre opp ilden

I denne morgen, mens jeg nører opp ilden,
ber jeg om at Guds kjærlighets flamme
må brenne i mitt hjerte,
og i hjertene til alle jeg møter i dag.

Jeg ber om at ingen misunnelse
og ingen ondskap,
intet hat og ingen frykt må kvele flammen.

Jeg ber om at ingen likegyldighet og apati,
ingen forakt og stolthet,
må skylle som vann over ilden.

Måtte i stedet gnisten fra Guds kjærlighet
tenne kjærligheten i mitt hjerte,
slik at den kan brenne klart gjennom dagen.

Måtte jeg få varme dem som er ensomme,
de som har kalde og livløse hjerter,
slik at alle kan kjenne velværet
av Guds kjærlighet.

Sted og vandring

Hensikten med et hellig sted er at det blir oppsøkt og brukt. De hellige steder var derfor fra de eldste tider av mål for vandring, reiser, valfart og pilegrimsferd. Hellig sted og hellig vandring er derfor to sider av samme sak.

Oppbrudd og vandring er en grunnleggende kvalitet i kristen keltisk spiritualitet. Oppbruddstrang og søken etter det hellige førte munkene, eneboere og andre troshelter langt av sted, på farefulle reiser over land og hav. Pilegrimsvandringen hadde høy status, og mange av de største keltiske helgener og troshelter var kjente vandrere og sjøfarere. Men vandringen var også en utfordring og en trang for folk flest. Vandringens begrunnelse og motivasjon kunne både være bot, søken etter ny religiøs erfaring, og åndelig veiledning hos vismenn og anerkjente veiledere.

Den keltiske pilegrimstradisjonen er i seg selv et mangfoldig og spennende tema, som det ikke er anledning til å utdype ved denne anledning. Her skal bare nevnes at også pilegrimsveiene og vandringsrutene ble betraktet som hellige. Veiene ble vigsløst, i likhet med de hellige stedene. Vandrerne var sikret fri ferdsel og beskyttelse av kongen selv. I likhet med de hellige stedene var også pilegrimsveiene knyttet til de mest kjente helgenene.

Pilegrimsveiene og vandringsrutene ble merket med trær, steiner, varder, høykors og små kappeller. Disse ble også vigsløst. Veien, veimerkene og målene var bundet sammen i et hellig nettverk. Og alt sammen markerte pilegrimsvandringen som en hellig handling.

Pilegrimen ble velsignet når han la ut på sin vandring, for eksempel med følgende gamle formular:

Måtte veien stige opp for å møte deg,
måtte vinden alltid være deg i ryggen,
måtte solen skinne varmt på ditt ansikt.

Regnet faller mykt på dine åkrer,
og til vi møtes igjen,
måtte Gud holde deg i sin hånd.

Åpenbaring og valg

Oppsummerende vil jeg understreke at etableringen av de hellige steder i den keltiske tradisjon skjedde gjennom en kombinasjon av åpenbaring og bevisste menneskelige valg. Til åpenbaringskategorien regner jeg både naturformasjoner og naturgitte hellige steder, steder som er knyttet til overnaturlige og uforklarlige religiøse fenomener, og steder som er knyttet til uforutsigbare begivenheter i fromme og hellige menneskers liv.

Men både i utvelgelsen og særlig i oppbyggingen og utviklingen av de hellige steder ser en svært ofte bevisste menneskelige valg. De kriterier som legges til grunn for valgene kan variere, avhengig av de behov som skal tilfredsstilles. I noen tilfeller søkes tilgjengelighet, i andre det motsatte: trygghet og sikkerhet gjennom fjernhet og utilgjengelighet. I noen tilfeller søkes en kombinasjon av disse forhold, som for eksempel periodisk utilgjengelighet på tidevannssøyer. I noen tilfeller la man hellige steder bevisst i grenseområder og grenselandskap, for å markere – eller kanskje også for å utfordre – det ukjente.

Mange hellige steder hadde et kontemplativt formål, og man valgte da bevisst steder med naturgitte og menneskeskapte kvaliteter som kunne stemme sinnet til stillhet og kontemplasjon.

Steder ble også valgt utfra sin skjønnhet – i topografi, vegetasjon, lysforhold osv. Klosterøya Iona var for eksempel kjent for sin særegne skjønnhet og de spesielle lysforholdene der. Det heter seg at St.Columba kunne sitte i timevis på en høyde og se utover havet. Og noen hellige steder var kjent for på en spesiell måte å inspirere til kunstnerisk utfoldelse og kreativitet. Det gjaldt særlig hellige kilder og trær.

Vi har sett at i keltisk spiritualitet spiller de hellige steder en spesiell rolle. Og i det keltiske landskap var og er de hellige steder fortsatt en helt grunnleggende orienterings- og identifiseringsfaktor. Når disse forhold etter mitt syn ikke bare er av teoretisk og eksotisk interesse, er det fordi at mye taler for at noe av dette også hører til vår egen ukjente kulturhistorie. For i det kulturmøtet som skjedde i øyrikene i vest fra 700-tallet av møtte norske vikinger og landnåmsmenn en veletablert kristen keltisk kultur. Og det ville være unaturlig om ikke noen impulser fra dette kulturmøtet ble brakt tilbake til hjemlandet.

Skal en bruke *genius loci* – stedenes sjel og identitet – som indikator, finnes det absolutt eksempler som peker i denne retning. Det finnes flere markører og tegn på hellige steder – nærmere bestemt steinkors av keltisk type – på norsk jord. Og går en til det sted som gjennom St.Sunniva-tradisjonen bærer den tydeligste indikasjon på keltisk nærvær på våre egne kyster – nemlig Selja ved Stadt – vil en finne en steds karakter som er grunnleggende den samme som på de mange andre keltiske utposter i det nordlige Atlanterhav. Derfor er den stedsforståelse som her er beskrevet kanskje også en del av vår egen kulturarv.

(De gjengitte tekstene er hentet fra: Harald Olsen: Ilden fra vest. Tekster fra keltisk fromhets-tradisjon. Oslo 1999)

Kildelitteratur

- J.Romilly Allen: Celtic Art. Twickenham 1994.
Fridtjov Birkeli: Norske steinkors i tidlig middelalder. Oslo 1973.
Fridtjov Birkeli: Norge møter kristendommen. Oslo 1979.
Ian Bradley: The Celtic Way. London 1993.
Ian Bradley: Columba. Pilgrim and Penitent. Gragrow 1996.
James Harpur: The Atlas of Sacred Places. London 1994.
Jean Holm & John Bowker (ed): Sacred Place. London 1994.
Mircea Ieade: Det hellige og det profane. Oslo 1969.
Mary Low: Celtic Christianity and Nature. Edinburgh 1996.
E.Mairi MacArthur: Iona. Moray 1992.
Christian Norberg-Schulz: Mellom himmel og jord. Oslo 1992.
Christian Norberg-Schulz: Stedskunst. Oslo 1995.
Harald Olsen: Ilden fra vest. Tekster fra keltisk fromhetstradisjon. Oslo 1999.
Nigel Pennick: The Celtic Cross. London 1997.
Nigel Pennick: The Sacred World og the Celts. London 1997.
Magnus Rindal (red): Selja – heilag stad i 1000 år. Oslo 1997.
Anna Ritchie: Iona. London 1997.
Mick Sharp: Holy Places of Celtic Britain. London 1997.
Philip Sheldrake: Living between Worlds. London 1995.
Jonathan Z.Smith: å finne sted. Oslo 1998.
Helen Waddel: Beasts and Saints. London 1995.
Lesley Whiteside: In Search of Columba. Dublin 1997.